

TABIATNI ANGLASH VA ANGLATISHDA SHOIR MAHORATI

Pirnazarova Manzura Matnazarovna

F.f.n., dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada Omon Matjonning shaxs sifatida tabiatga alohida mehri bor inson ekanligi, shuningdek shoir sifatida tabiatning shogirdi ekanligi ta'kidlanib, ijodkor she'rlari tahlilga tortilgan. Ijodkor she'riyatida tabiat bilan bog'liq lavhalar, tashbehtar, qiyoslashlar jozibali va rangin bo'lganligi yoritib berilgan. Shoir tiynatidagi tabiatga hamnafaslik bilan birga uning vujudiga mumtoz adabiyotning timsol va an'analari birlashib ketganligi she'rlar tahlili orqali ochib berilgan.

Kalit so'zlar: ramz, epizod, detal, badiiyat, she'riy san'at, mumtoz adabiyot, an'ana.

Аннотация: В данной статье подчеркивается, что Аман Матжон представляет собой личность, которая питает особую любовь к природе, и как поэт он является ее поклонником; приводится анализ стихотворений поэта. Отмечается, что картины, аллегории, сравнения, связанные с природой, привлекательны и приобретают особую красочность в лирике поэта. Через анализ стихотворений выявляется, что наряду с сочувствием к природе в характере поэта, в его душе сочетаются символы и традиции классической литературы.

Ключевые слова: символ, эпизод, деталь, художественность, поэтическое искусство, классическая литература, традиция.

Annotation: It is emphasized that Amon Matjon is a person who has a special love for nature, and as a poet, he is an admirer of nature, and the author's poems are analyzed in this article,. The images, allusions, and simileys related to nature are attractive and colorful in the poet's verses. It is revealed through the analysis of the poems that along with the sympathy for nature in the poet's heart, the symbols and traditions of classical literature are combined in his body.

Key words: symbol, episode, detail, artistry, poetic art, classical literature, tradition

Omon Matjon shaxs sifatida tabiatga alohida mehri bor inson bo'lsa, shoir sifatida uning shogirdi. Shoir nazdida tabiat iqtidori tengsiz, salohiyati sarhadsiz bir iste'dod egasi: "Tabiat buyuk bir shoir ekan: Yomg'irni yerga ranglar kamalagiga solib otadi. Yerga oshiqayotgan har uchqun qorga gul solib ulguradi. U chindan ham buyuk! Shogird bo'lsam edi unga..." (I Y, 128.)

Lolada dog'i borligi, o'hu ko'zi yoshligi mumtoz adiblarimiz tilida necha bor zikr etilgan. Xususan, Alisher Navoiy hazratlari qalami bilan betimsol tasvirlari chizilgan:

O'tsang g'amim sahrosidin, qonlig' ko'ngul ajzosidin,

Har lola bargin anglakim bir dog'liq parkand erur .

Firoq dashtidag'i lolalar sarig' butmish,

Magarki dog'lari barcha dog'i hijrondur .

Omon Matjon buning boisi ham tabiatning o'zi deb biladi:

Tabiat go'yiyo biz bilan sirdosh,

Gullarning bag'ri dog', o'hu ko'zi yosh.

Shoir poetik mahorati asoslaridan biri, shubhasiz, u tabiatning shaydo shogirdi hamda u bilan doimiy va xolis sirdoshligidir. Ko'pgina shoirlar ijodida betakror tabiat tasviri o'quvchini o'ziga jalb etsa, Omon Matjon ijodida tabiatning betakror tasvirini ko'ramiz. Masalan, kuzga qarab, haqiqatan, borliq bir nafas tin olganday

tuyuladi: ulgurgan ulgurganiga quvonib, erishganiga rozi, ulgurmagan esa borini rizq-nasibasidan ko`rib, sokin bo`lib qolgan payt. Jilg`alar suvining tiniqqani, kunlar qisqarib, tunlar uzaygani dala-tuzga o`zgacha osudalik baxsh etadi. Buni na faqat shoir yoki rassom, balki bir lahza tin olib atrofiga teran nigoh solgan har bir inson anglaydi. Lekin odamlar xoli tepalikning qilichini qadab, sovutini yechib dam olayotgan jangchiga qiyoslash, uning ustiga bu betakror lahzalarni o`quvchi ko`z o`ngida rangin tasvirlash Omon Matjon kabi tabiat shogirdlari va sirdoshlariga nasib etadi:

Kuzda men har holda tabiatda ham
Bir tinchlik borini sezaman osud.
Jilg`a tinch uzalar, tepa olar dam,
Yechib qo`yilganday qilich va sovut. (IYo, 7)

Omon Matjon she`riyatida tabiat bilan bog`liq lavhalar, tashbehlar, qiyoslashlar bu qadar jozibali va rangin bo`lishi manbalaridan biri, albatta, shoir tiynatidagi tabiat bilan hamrozlik bilan birga uning vujudiga mumtoz adabiyotning bu boradagi timsol va an`analari chuqur singganidir. Jumladan, Alisher Navoiy she`riyatida muhim ramziy timsollardan biri bo`lgan jon qushi ifodasi Omon Matjon she`riyatida uchrashi bejiz emas. Alisher Navoiy ijodida jon qushi nihoyatda teran ma`nolarga ega falsafiy tushuncha. Uni vujud; inson borlig`i, shuuri deb tushunish ham mumkin bo`ladi:

Jon qushi chun mantiqi roz aylagay,
Tengri hamdi birla og`oz aylagay .

Omon Matjon ushbu ifodani qo`llagan she`r mazmuni ham ancha zalvorli: Xorazmda 1992 yil 2-3 yanvarg` kunlari Xorazmda qattiq qor yog`ib, panoh istab daraxtlarga qo`ngan qushlar oyog`i sovuq shiddatidan novdalarga yopishib qolib, ular qor yukidan sinib ketgan shoxlar bilan birga yerga qulaydi. Shoir bu holatdan hayratlanish bilan birga tabiat va jamiyat uyg`unligiga mos, mulohaza qilgan kishini hayratga soladigan haqiqatni anglab yetadi:

Qahratonda himoyatsiz qoladi muhit,
Yiqilganlar, to`xtaganlar, so`zsiz, o`ladir. (IY, 6)

Shoir bezovta bo`lganicha bor. Tabiatda bugun daraxt shoxlarini qoplagan muzlar muayyan muddat o`tib eriydi, borliqni iliqlik chulg`aydi. Lekin jamiyatdagi muzlar erishi uning a`zolari sa`yiga, o`zlarini qanday o`nglab olishiga bog`liq:

O`zbekiston! Sening o`ktam oyoqlaringni
Yuz yil shundoq qo`yvormadi Shimol muzlari.
Yuking – og`ir, shamollar – och...

Va shoxlaringda

Jon qushlarim ming jovdirab boqar ko`zlari...(IYo, 6)

Ko`rinadiki, jon qushi birikmasi Omon Matjonda jon qushlariga aylanadi. Demak, shoir o`zining jamiyat bilan bir vujud ekanini tabiat ko`magida, tabiat vositasida, tabiatning beminnat yordami bilan anglatadi. Omon Matjon she`riyatida har bir detalning, xususan, tabiat bilan bog`liq epizodlarda har bir tushuncha o`zining teran ma`nosiga ega. Bu o`rinda ham daraxt emas (garchi she`rning o`zida “Daraxtlarga qo`shilib qulashdi yerga” deyilgan bo`lsa ham, umumiy mazmunidan sinekdoxa orqali shoxlar nazarda tutilgani ma`lum bo`ladi), uning novdalari sinib tushadi, qushlarning bari emas “Shoxlar aro panoh topgan junjikkan qushlar” halokatga mahkum bo`ldi. Shoirning tabiatdagi bir lavha orqali chiqargan xulosasi, tabiatning tabiatiga ishora qilib bildirgan ishonch izhori muhim:

O`zbekiston, erk daraxtim, o`zing bardam tut,
Parvozga shay qushlar bilan yelkang to`ladir! (IYo, 6)

Shu o`rinda Omon Matjon hassosligi yorqin namunalardan bir bo`lgan yana bir jihatga ehtibor qarataylik: mazkur satrlardagi “to`ladir” so`zi bir qarashda fe`l-kesim bo`lib, so`nggi satrni “erta-indin parvozga shay bo`ladigan qushlar bilan yelkang to`lib qoladi” deb tushunishi mumkin. Ikkinchi tomondan, “to`ladir” so`zi ot-kesim bo`lib,

“yelkang [hozir] parvozga shay qushlar bilan to`la holdadir” ma`nosini anglatadi. Nazarimizda, muallif har ikkala ma`noni ham ko`zda tutgan, ilg`agan va o`quvchi ham ilg`ashiga ishongan. Bu jihatdan Omon Matjon mahoratining yana bir qirrası: mumtoz adabiy an`analarga sodıqlık, mumtoz matn malohatidan bahramandlık fazilatiga yana bir karra tahsin aytamiz.

Shoir lirikasidagi jon qushi ifodasini yana ham teranroq anglashga boshqa bir ijodiy mahsullaridagi ko`ngil qushi ifodasi yordam beradi. Xususan, “Qush yo`li” dostoni muqaddimasida shoir “Muddao” sarlavhasi bilan aytadi:

Kel, ey ko`nglim qushi, havo et bu dam,
Nechun bezovtasan, sazo et bu dam.
Nesan, kim uchunsan, neni istarsan,
Nadan goh ko`kdasan, gohi bistarsan?! (IYo, 25)

Ushbu ifodani bir qadar anglash uchun avvalo ko`ngil tushunchasining o`zi murakkab falsafiy talqinni talab qilishini unutmashimiz kerak. Xususan, Alisher Navoiy nazdida ko`ngil Haq jamoli aks etuvchi bir ko`zgu bo`lib, u jilolanmaguncha, ya`ni butun chirku kudurotdan xoli bo`lmaguncha jilva qilolmaydi:

Sen bu ko`zguni ko`ngul qilg`il xayol,
Kim solur aksini onda ul jamol.
Qasri tan onda ko`ngulni ko`zgu bil,
Ko`zguda shah husnini nazzora qil.
Bermayin bu ko`zguga avval jilo,
Aks anda solmag`ay ul podsho .

Omon Matjon ijodida qush timsoli bir qadar murakkab. Chunki u murakkab hissiyotlar ifodalashga yo`naltirilgan. Shoir o`zi goh nihoyatda suygan, uning amrida bo`lgan, goho esa e`tiborsiz qoldirib og`ritgan ko`ngil qushi deganda nimani anglashini o`quvchiga uqtirmoqchi, bu ifoda hatto o`ziga ham to`la ayon bo`lmagan haqiqat aksi ekanini tushuntirmoqchi bo`ladi:

Balki “Ko`ngil qushi” deya suyganım,
Yo uzoq eslamay, befarq qo`yganım,
Shulmikan ko`rinmas Taqdirim qushi,
Ruhimning parvozga mangu xohishi?!
Balki, bilmay uni, ul – o`zim derman?!
Ul so`z aytsa sezmay, o`z so`zim derman?!

Ko`rinadiki, shoir har kim uchun nihoyatda mushkul, insoniyat uchun esa adabiy chigallik – o`zlikni anglashda tabiatga tayanadi, tabiat bilan bunga har kimga taqdir nasib etgan miqdorda erishadi.

Shoir umrining katta bir qismi g`oyat murakkab ijtimoiy-siyosiy muhitda o`tdi. Bunday holatlarda ham shoir aksar hollarda tabiatga tayandi. U tabiatning har bir zarrasidan, har bir burchagidan, undagi ko`z ilg`agan har bir jonzotdan hikmat topa bildi:

Asalari bilan uch,
bol to`plarsan.
Don yig`
qumursqalar bilan ashlashib.
Najib chamanlardan ifor xo`plarsan
Agar
kapalaklar bilan kezsang xushlashib.

Shoir mana shu misralarning o`zida tabiatan jussasi kichik, lekin adabiy timsol sifatida mazmunan muhtasham misollarni keltiradi. Tabiatning bu mo``jaz jonivorlarining biz ilgab yetmagan fazilatları borligi muqarraki, Alloh taolo “Qur`on”da “Alloh chivin, balki undan ham yuqori narsalar misolida zarbul-masal aytishdan uyalmaydi”. Ulamolarimiz ta`kidlaganlaridek, “Bu oyat ikki xil tahvil etiladi. Birinchidan – Alloh chivin va undan katta narsalar misolida zarbul-masal aytishdan uyalmaydi, deb ham tushunish mumkin. Ikkinchidan – chivin va undan

ham kichik narsa misolida zarbul-masal aytishdan uyalmaydi .

Parvonani do`st tut –

ko`zdan qochmas nur.

Lochinlar xizmatini qil, ko`kni desang.

Gulni, bulbulni ham aylarsan mashhur,

Shabnamdek,

tonglarning oshig`i esang. (A, 59)

She`r nihoyasida Omon Matjon o`z hayotiy aqidasi ko`ra “tog`larni opichib turgan tog`u tosh, Bari dard bilgan bir odamcha yo`qligini yana bir eslatadi:

Va lekin odamdek,

odamlar aro

Ishlash va yashashni istasang, uqqin,

Mayli, it, eshshakdek ishlatsin, ammo

Aytishingga qo`ysin o`z haq-huquqing. (A, 59)

Shoir ushbu she`rda timsol sifatida har biri alohida zalvorga ega bo`lgan bir necha tushunchalarni jamlaydi: asalari, qumursqa, kapalak, parvona, lochin, bulbul, gul, it, eshak.

E`tibor qaratsak, Omon Matjon she`rida bol ham o`ziga xos timsol, hayot samarasi timsoli.

Umuman, Omon Matjon ijodida tabiat mavzusini o`z xususiyatlariga ko`ra alohida tiplarga ajratib tahlil qilish, uning badiiy mahoratini ham, ruhiy dunyosini ham teranroq anglash imkonini beradi